
Câteva observații privind toponimul maghiar *Monostor* (*Munustra*) în lumina unor informații documentare cu privire la teritoriul transilvănean în secolele XI–XIII

Dr. Mihai-Florin HASAN

Profesor, Colegiul Ortodox
„Mitropolitul Nicolae Colan” Cluj-Napoca
hasanmihai@gmail.com

Problematika unui anumit tip de toponime din spațiul actual al Transilvaniei în perioada cronologică a secolelor XI–XIII a fost parte a unei investigații personale în cursul anului 2018.¹ Subiectul, de altfel, a fost reluat de către subsemnatul din perspectiva *patrocinium*-ului într-un studiu mai recent.² Astfel s-a născut și ideea acestei abordări legate de prezența substantivului comun din limba maghiară, „monostor” (mănăstire) în toponimia spațiului transilvănean aparținând secolelor XI–XIII. Despre problematica formării unor toponime, antropto-ponime sau patrocinii ce cuprind inclusiv termenul *monostor* sau *munustra* s-a mai scris, atât în istoriografia românească³, cât și în cea maghiară.⁴ De altfel, în istoriografia maghiară există un astfel de studiu dedicat mănăstirilor sătmărene din secolele al XIV-lea și al XVI-lea.⁵

Termenul, care din punct de vedere gramatical este un substantiv, provine din limba greacă, din *μόνος* (=unul/singur) care a dat mai departe *μόναξω* (= rămâne singur), iar de aici a provenit *μοναστήριον* (=loc pentru a sta singur).⁶ De aici, termenul a fost împrumutat de către vorbitorii de latină sub forma *monasterium* (*kolostor*, *claustrum*)

1 Hasan 2018.

2 Hasan 2020.

3 Vizauer 2012, 42–44, 53–54, 71–168, dar specific 36, B.III.6 la 58, no. 175 la 101, no. 460 la 146, dar cu trimiteri referitoare la secolul al XIV-lea.

4 Mező 1996 și Mező 2003.

5 Németh 2011.

6 Benkő 1970, 952.

unde substantivul este găsit în spațiul german (apare în latina vulgară și sub forma *monisterium*).⁷ Din punct de vedere gramatical și lingvistic, pentru filologi nu este clară relația dintre termenul latin și cel maghiar, iar o influență slavonă este exclusă.⁸ Termenul cu valoare gramaticală de substantiv exprimă în opinia unor cercetători, în raport cu regatul medieval al Ungariei două sensuri: unul a fost mai des asociat cu acela al unei construcții bisericesti mai mari decât o construcție din lumea sătească obișnuită (comitatul Szabolcs).⁹ Al doilea sens are în vedere o biserică privată, a unui clan, unde o comunitate monahală mai mare sau mai mică se roagă pentru salvarea spirituală a fondatorului.¹⁰ În multe cazuri, biserica privată, în lipsa unui spațiu de cult propriu al unei comunități religioase putea funcționa precum o biserică de parohie, dar și ca *loc de adevărire*.¹¹ Cazurile pe care le vom prezenta în continuare sunt mult mai timpurii decât cele cercetate pentru comitatul Satu Mare, acolo unde s-a făcut o cercetare de acest tip. În acest caz vom face referire la termenul cu valoare de toponim și modul său de formare, mai mult decât la evoluția acestor biserici/mănăstiri private din spațiul Transilvaniei.

Pentru cercetarea de față am identificat în colecțiile de documente editate cu privire la Transilvania, publicate în România și Ungaria, dar și în cercetări de natură arheologică un număr de 15 toponime care pot fi plasate cronologic în secolele XI–XIII, iar geografic și istoric în spațiul actual al Transilvaniei (Transilvania istorică și zone din Banat, Crișana, Maramureș și Satu Mare). Aceste 15 toponime se găsesc răspândite în spațiul transilvănean, prin care înțelegem acel sector al bazinului carpatic cuprins între râul Tisa, pantele Carpaților Orientali, pantele Carpaților Meridionali și confluența Tisa-Dunăre (vezi tabelul 1 cu toate toponimele culese din sursele avute la dispoziție).

1. Mănăstirea lui Dionisie comitele¹² (*monasterij videlicet Dyenus Comititis*) este menționată sub această formă la 1199, aproape de Mocrea (*Makra*), deasupra Crișului¹³, iar la 1202–03 este amintită doar după *patrocinium* (Sf. Spirit).¹⁴ Prima dată când este amintită această locație ca un toponim compus este la 1258, într-un act al lui Bela al IV-lea, unde apare sub forma *Dyenus Monustura*.¹⁵ Într-un document al regelui Andrei

7 *Ibidem*.

8 *Ibidem*.

9 Németh 2011, 97.

10 *Ibidem*, 97. Fügedi 1991, 66 a înregistrat un număr de 91 de „mănăstiri de neam” (*monasterium commune in generatione*) în intervalul secolelor XI–XVI. Dintre acestea 28 erau benedictine, 9 premonstratense, 3 cisterciene și 3 augustiniene, iar asupra celor 91 se exercita patronatul a 35 de familii din cadrul a 108 clanuri aristocratice.

11 Németh 2011, 97.

12 Knauz 1874, 160 (doc. 148).

13 Roller 1951, 17–18 (mai departe DIR, C, XI–XIII). Așa cum apare în traducerea documentului.

14 DIR, C, XI–XIII, 1, 23 (doc. 41).

15 Fejér IV/2, 1829, 461–463. În limba română vezi DIR, C, XIII, 2, 25 (doc. 23).